

Jarosław Kuczer

(Uniwersytet Zielonogórski)

CUDZOZIEMSKA ARYSTOKRACJA W „PROWINCJI PRZYGRANICZNEJ”. PROBLEM UDZIAŁU IMIGRANTÓW W PRACACH ADMINISTRACJI ŚLĄSKIEJ (1629-1740)

Wraz z zażegnaniem niebezpieczeństwa powstania czeskiego w bitwie na Białej Górze do głosu doszły nowe koncepcje prowadzenia polityki publicznej na terenie prowincji dziedzicznych państw habsburskich (*Erbländer*). Najsilniej ich realizacja dała się odczuć w Czechach właściwych, na Morawach oraz na Śląsku. W pozostałych ziemiach, takich jak Austria Dolna, Górna, Styria czy Karyntia, przywileje stanów były na tyle silne, że wprowadzane z całą konsekwencją, niemal konstytucyjne postanowienia licznych edyktów królewskich nie odbiły się na zmianie oblicza tamtejszej arystokracji.

Wydana w latach 1627-1629 *Verneuerte Landesordnung* stworzyła bazę dla migracji szlachty obcej do tutejszych księstw. Precyzowała zasady i drogę prawną (na których się następnie wzorowano), jaką należało przebyć, aby osiedlać się w krajach austriackich, a często uzyskać społecznie wyższy status od posiadanego dotychczas. Migracje często – choć nie zawsze – związane były z uzyskaniem od cesarza majątku i tytułu na terenie Śląska. Wybitnym generałom umożliwiano zakup całych, nawet kilkunasto- i kilkudziesięciowioskowych majątków z rąk zubożałej szlachty czy przejmowanie dóbr drogą mariaży z miejscowymi szlachciankami. W dużej większości z dotychczas obserwowanych przypadków działania te były wynikiem aktywności, a nawet kreatywności, inicjatywy samych szlachciców, nie cesarza. Wynika to już z analizy formuły, jaką nadano wnioskowi dotyczącemu podniesień tytułarnych.

Zaangażowanie „nieślązaków” stawało się coraz silniejsze z końcem epoki habsburskiej, a ich nazwiska pojawiają się wówczas niemal równorzędnie z nazwiskami starych rodów śląskich. Naturalnie należałoby ustalić, kogo można uznawać za „obcokrajowca”, nie wdając się w zbędne analizy. Na potrzeby niniejszego opracowania będzie nim każdy arystokrata, którego rodzina przybyła na Śląsk po 1629 roku. Nie jest to wprawdzie całkowicie precyzyjna cezura, jednak pokrywa się z przemianami administracyjnymi na Śląsku oraz z – dość płynnym – momentem nasilenia migracji i wsparciem ich oficjalną polityką cesarza. Do migracji wielkich rodów dochodziło i wcześniej (baro-

nowie von Sprintzenstein – 1614/1616)¹, jednak często nie były one ani trwałe, ani swoją jednostkowością nie potwierdzały jeszcze zaistnienia procesu szerszego, jaki nastąpił również w XVI wieku. Teraz migracja powiązana została ponadto z polityką nadawania majątku i tytułu na Śląsku katolikom, wspierania ich przy nominacjach urzędniczych (*Briefadel*) i tworzenia austriackiej wersji *ancien régime*'u i *nobles de robe*.

Z dużą swobodą wydawano prawa inkolatu państw Korony Czeskiej, a tym samym zmuszano lokalne przedstawicielstwa reprezentanckie (zwłaszcza sejmiki) w księstwach do wydawania zgody na wprowadzenie *homininovi* w poczet posiadających prawa indygenatu danej ziemi, księstwa. Setki dokumentów wystawiane przez Czeską Kancelarię Nadworną niosły za sobą realną wartość finansową. Jeśli zwłaszcza w okresie panowania Ferdynanda II i Leopolda I polityka nadań prowadzona była chaotycznie i bez dbałości o formalności, jak za czasów Karola VI, to podstawowym powodem była właśnie taka, a nie inna korzyść².

Arystokracja śląska okresu XVII i pierwszej połowy XVIII wieku została w rzeczywistości zreorganizowana na wzór niemiecko-austriacki, jeśli nie w ogóle europejski. Potrzeba ostrego rozprawienia się z opozycją, konfiskaty i egzekucje najważniejszych przedstawicieli *Herrenstandu* czeskiego doprowadziły do przewartościowania w doktrynie polityki wewnętrznej państwa Habsburgów. Szły za tym zmiany w układzie społecznym szlachty. Artykuły od XXVII do XXX mówiły o podziale wewnętrznym stanu panów.

Rozwijając zaprezentowany w nich sposób podziałów, praktyka kancelaryjna ustalona następnie i funkcjonująca przez niemal 400 lat rozpoznawała i uznawała teraz następujące grupy:

1. Książęta wyżsi (*Herzog, Herzogin*),
2. Książęta niżsi (*Fürst, Fürstin*),
3. Hrabiowie Rzeszy (*Reichsgrafen, Reichsgräfin*),
4. Hrabiowie czescy (*böhmische Grafen, Gräfin*),
5. Baronowie Rzeszy (*Reichsfreiherrn, Reichsfreyfrau, Freyin*),
6. Baronowie czescy (*böhmische Freiherrn, Freyfrau, Freyin*).

W przypadku hrabiów i baronów stworzono także formułę „starego i nowego stanu”. Odpowiednia konstytucja dokładnie określająca zasady przyjmowania do obu grup została wydana w 1629 roku. Obserwacja pojedynczych przykładów takich nadań sugeruje, iż nie zyskała ona na znaczeniu – przynajmniej w odniesieniu do Śląska. Notujemy jedynie pewną liczbę przypadków wprowadzenia na przykład do starego

1 J. Kuczer, *Dzieje Nowego Miasteczka do końca XVIII w. Prawno-własnościowe i społeczne aspekty rozwoju miasta*, „Studia Zachodnie” 2011, 13, s. 74; *idem*, *Szlachta w życiu społeczno-gospodarczym księstwa głogowskiego w epoce habsburskiej (1526-1740)*, Zielona Góra 2007, s. 246.

2 J. Brňovjak, *Nobilitační Spisy České Dvorské Kanceláře z období Vlády Císaře Karla VI. (1712-1740)*, Sborník archivních prací 2006, 56, 1, s. 78.

Herrenstandu do drugiej połowy XVII wieku. Pozostawiono ponadto istniejącą od czasów średniowiecza formułę „książąt-biskupów” (*Fürstbischof*). Na Śląsku byli oni właścicielami księstwa nyskiego, a biskupami wrocławskimi. Wprawdzie arystokracja czeska widziała siebie jako równorzędną dla jej odpowiednika cesarstwa, to w praktyce funkcjonował zwyczaj uzyskiwania tytułu Rzeszy dopiero po uprzednim uzyskaniu tytułu czeskiego³.

Był to system nieznan do tej pory na Śląsku. Istniała tu wprawdzie od czasów średniowiecza grupa książąt oraz baronów, jednak nie posiadali oni statusu publiczo-prawnego właściwego ich zachodnim i południowym odpowiednikom. Jeszcze w początku lat 20. XVII wieku na Śląsku nie istniała grupa hrabiów⁴.

Z czasem migracje przybrały na sile, a rodziny z tytułem przybywały na Śląsk praktycznie z całej Europy, uzyskując nadania w zamian za służbę czy, jak wspomniano, drogą mariaży i koligacji ze szlachtą rodzimą. Oba czynniki mogły występować zresztą równocześnie⁵. Wśród miejscowych rodów śląskich, takich jak Gaschin, Nimptsch, Schönaich, Henckel von Donnersmarck, Nostitz, Oppersdorff, Dohna, Franckenberg, Hochberg, Jaroschin, Karwath, Berge, Donnersmarck, Schaffgotsch, Maltzan, pojawili się otwarci na propozycje integracji w szerokich strukturach pań-

3 Ponadto w strukturze tytułów Rzeszy funkcjonował jeszcze podział na *Reichsunmittelbar* i *Reichsmittelbar*, o czym wspomniano na początku rozdziału. Dokładny podział szlachty śląskiej obrazuje: J. Brňovják, *Erb a přídomek – atributy českých nobilitaci císaře Karla VI*, „Genealogické a heraldické informace” 2005, s. 8-9; *idem*, *Otázka konfese Slezanů v nobilitačních řízeních České dvorské kanceláře za vlády císaře Karla VI. a tzv slezský inkolát*, [w:] *Čeští nekatolíci v 18. století. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí*, red. Z.R. Nešpor, Ostrava 2007, s. 333 i 339; *idem*, *Nobilitační řízení české dvorské kanceláře v 1. polovině 18. století a jeho písemnosti s přihlédnutím k dalšímu vývoji do zániku habsburské monarchie*, [w:] *Pragmatické písemnosti v kontextu právním a správním*, red. Z. Hojda, H. Pátková, Praha 2008, s. 203-223; *idem*, *Nobilitace české dvorské kanceláře v II. polovině 17. století a I. polovině 18. Století*, [w:] *Szlachta europejska w strukturach lokalnych XVI-XVIII wieku*, red. M. Konopnicka, J. Kuczer, W. Strzyżewski, Zielona Góra 2010, s. 143-164; *idem*, *Nobilitační politika císaře Karla VI. V českých zemích 1712-1740*, Ostrava 2005, manuskrypt pracy doktorskiej, s. 26 nn.; *idem*, *České nobilitace podnikatelů v období vlády císaře Karla VI. (1712-1740)*. *Nobilitace – stavovství – merkantilismus*, [w:] *Šlechtic podnikatelem, podnikatel šlechticem. Šlechta a podnikání v českých zemích v 18.-19. Století*, red. J. Brňovják, A. Zářický, Ostrava 2008, s. 221-222; A. Gindely, *Die Entwicklung des böhmischen Adels und der Inkolatsverhältnisse seit dem 16. Jahrhunderte*, Prag 1886, s. 27-30; częściowo też: O. Ladanyi, *Terminologie der deutschen und englischen weltlichen Adelstitel in der Neuzeit*, Wien 1990, s. 19. O podziale na stan „stary” i „nowy”: *Kaysers Ferdinandi II. Constitution, den neuen Herren- und Ritterstand in Böhmen betreffend, de Anno 1629*, [w:] J.C. Lünig, *Das Teutsche Reichs-Archiv...*, t. 6, Leipzig 1711, s. 209-210; ponadto wyraźnie podział między starym a nowym stanem panów widoczny jest m.in. w dokumentach: NAP, ČDK, 752, sygn. IV D 1, krt. 511: *Alter Freyherrnstand, Incolat im Herrenstande*, 31. Marz 1652, *Freiherr von Wingersky*; krt. 452: *Bestätigung des alten Herrnstandes* 20. Februar 1666, *Freiherr Kottlinsky zur Jeltsch und Edler Herr zu Eckerstorff*.

4 G. Wentzky von Petersheyde, *Kurtzer Tractat und Bericht von dem Schlesischen Ritterrecht und Ehrengericht denen vom Adel und Ritterstandt*, Leipzig 1615, s. 101.

5 Migracje takie dotyczyły również szlachty niższej, jak w 1660 r. Thomagninich (dopiero w 1737 r. ubiegali się już o podniesienie do *Herrenstandu*): J. Brňovják, *Erb a přídomek – atributy českých nobilitacji císaře Karla VI*, „Genealogické a heraldické informace” 2005, s. 15.

stwa arystokracji, o silnym instynkcie tworzenia sobie przestrzeni samorealizacji politycznej. Widzimy, iż przybywała tutaj szlachta czeska (Globenowie⁶, Kinsky⁷, Gallas⁸), austriacka (Hardeck⁹, Neyhardt¹⁰, Herberstein¹¹), turyńsko-vogtlandzka (Kosspoth¹²), heska (Hatzfeld¹³), morawska (Kaunitz¹⁴, Hoditz¹⁵, Podstasky¹⁶), brandenburska i saska (Geistund Hagen¹⁷), styryjska (Galler¹⁸, Herberstein¹⁹, Hoffmann²⁰),

6 Wysoką pozycję społeczną Globenów potwierdzają stanowiska w kolegium ministrów dworu w Innsbrucku (1716 r.): J.S. Heinsius, *Genealogisch Historische Nachrichten von den allerneuesten Begebenheiten, welche sich an den Europäischen Höfen zutragen worinn zugleich Vieler Standes-Personen und andere Berühmter Leute Lebens-Beschreibungen vorkommen...*, Leipzig 1742, s. 633.

7 Ta rodzina miała czasowe kontakty ze Śląskiem, głównie dzięki powołaniu w 1700 r. na kanonika i prałata kapituły głogowskiej Karla von Khinsky'ego oraz w wyniku małżeństw Wenzeslusa Norberta Octavusa, hrabiego Rzeszy z magnatkami Martinitz, Sintzendorf i Nostitz (wszystkie z księstwa świdnicko-jaworskiego): J. Sinapius, *Schlesische Curiositäten...*, t. 2, s. 122-123.

8 Gallasowie posiadali też wiele ziem położonych w Italii, np. księstwo Lucery w regionie Apuli: R. v. Procházka, *Genealogisches Handbuch erloschener böhmischer Herrenstandsfamilien*, Neustadt 1973, s. 95.

9 Hardeckowie byli dolnoaustriacką rodziną. Dokładną genealogię rodu podaje: A.O. Fabri, *Theatrinobilitatis Europeae In quo tabulis progenologicis praecipuorum In cultiori christiano orbemagnatum et illustrium progenitores...*, Francfurti ad Moenum 1678, s. 18, com. de Hardeck; Ród posiadał też majątki na terenie księstwa Bayreuth (Bawaria/Frankonia): K.H. Lang, *Neuere Geschichte des Fürstenthums Baireuth*, t. 3, Nürnberg 1811, s. 210.

10 Pierwszym na Śląsku był Johann Baptista, hrabia von Neyhardt, który od 1703 r. sprawował urząd prezydenta Kamery Królewskiej Śląska: J. Sinapius, *Schlesische Curiositäten... Darin die ansehnlichen Geschlechter Des Schlesischen Adels...*, t. 2, Leipzig 1726, s. 150.

11 Wymieniani jako jedni z pierwszych w porządku dworskim Ferdynanda I z 1527 r.: M. Hengerer, *Kaiserhof und Adel in der Mitte des 17. Jahrhunderts. Eine Kommunikationsgeschichte der Macht in der Vormoderne*, Konstanz 2004, s. 35; Johann Bernhard (zm. 1685) został starostą księstwa wrocławskiego: D. Bergstaesser, *Herberstein*, [w:] *Neue Deutsche Biographie*, t. 8, Berlin 1969, s. 577.

12 Pozycję rodu na Śląsku zaraz po zakończeniu działań wojennych w 1648 r. ugruntował Just von Kosspoth z linii Schildbach, radca i marszałek dworu książąt oleśnickich: J. Sinapius, *Schlesische Curiositäten...*, t. 2, s. 131; Zwieńczeniem drogi społecznej, jaką przebyła rodzina, było nadanie jej w 1711 r. tytułu hrabiów Rzeszy: J.Ch. Hellbach, *Adels-Lexikon oder Handbuch über die historischen, genealogische und diplomatischen, zum Theil auch heraldischen Nachrichten vom hohen Und niedern Adel...*, t. 1, Ilmenau 1825, s. 691.

13 G. Engelbert, *Hatzfeldt, Melchior Graf von*, [w:] *Neue Deutsche Biographie*, t. 8, Berlin 1969, s. 64-65.

14 Tytuł hrabiów Rzeszy uzyskali już w 1642 r.: J.Ch. Hellbach, *op. cit.*, t. 1, s. 641.

15 Hrabia Rzeszy (od 1641 r.), Georg Maximilian, jako cesarski generał pojawił się na Śląsku ok. 1622 r. w okresie wojny trzydziestoletniej i został generalnym komisarzem wojskowym. Na Śląsku jego majątek przejął drugi syn, Maximilian Georg (1636-1689), starosta księstwa nyskiego: J.H. Zedler, *Grosses vollständiges Universallexicon aller Wissenschaften Und Künste*, t. 13, Leipzig Und Halle, 1739, s. 183; J. Sinapius, *Schlesische Curiositäten...*, t. 2, s. 109.

16 Rodzina była obecna na Śląsku w XVI w., jednak ich majątności rozrosły się wraz z przejęciem funkcji administracyjnych na Śląsku od połowy XVII w., zwłaszcza w księstwie karniowskim: J.H. Zedler, *Grosses vollständiges Universallexicon aller Wissenschaften und Künste...*, t. 28, s. 948.

17 Rodzina ta dokładnie pochodziła z okolic Magdeburga: J.Ch. Hellbach, *op. cit.*, t. 1, s. 414-415; NAP, ČDK, 752, sygn. IV D 1, krt. 432: Grafenstand, 30. July 1695, Erasmus Ulrich Geist und Hagen.

18 *Ibidem*, s. 400.

19 J.A. Kumar, *Geschichte der Burg und Familie Herberstein*, t. 1, Wien 1817, s. 4-10.

20 Od 1712 r. hrabiowie czescy. Wcześniej i później ich reprezentanci związani byli z dworami i strukturami urzędniczymi księstwa nyskiego i wolnego państwa stanowego Pszczyna, choć nie

czy właśnie jak wspomiano tyrolska (Collonowie)²¹. Do ciekawych rodzin należała grupa szlachty włoskiej. Wśród nich możemy wymienić hrabiów Cellary²² z okolic Florencji i Milanu, hrabiów Pompei²³ z weneckiej w tym czasie Lombardii, rodzinę Barbo²⁴, która przybyła na Śląsk stopniowo przez Krainę, Gianninich²⁵ i Forno²⁶ z księstwa Modeny, Fernemontów²⁷, którzy przeszli długą drogę z Piemontu przez Niderlandy i Lotaryngię, także piemonckich hrabiów Brayda von Ronsecco und Corniglianno²⁸, a nawet będących tu chwilowo Cantelmo²⁹ i baronów Castel Campo³⁰ wywodzących się ze starej linii rodu posiadającego tytuły hrabiów ograniczonych do terenów biskupstwa trydenckiego. Do tej grupy dołączyli wywodzący się od przybyłych tu dowódców twierdz i oddziałów cesarskich Francuzi: lotaryńscy hrabiowie d’Hautois le Bronne³¹, de Jacquemin³², baronowie Leschcorault³³, belgijscy baronowie Saint Genoisd’Anneaucourt³⁴, a także Hiszpanie, markizowie de Moncada³⁵, baronowie

ma pewności, czy chodzi tu o członków linii baronowsko-hrabiowskiej: J.Ch. Hellbach, *op. cit.*, t. 1, s. 568.

21 Pojawili się na Górnym Śląsku w 1638 r. na majątku Toszek i Strzelce: A. Nowack, *Die Reichsgrafen Colonna, Freiherrn von Fels, auf Tost und Gross-Strehlitz bis 1695*, „Jahresbericht des Königlichen Gymnasiums zu Neustadt Ob.-Schles” 1902, 220, s. 3-5.

22 Rodzina, która drogą przez Polskę weszła w 1629 r. (Andreas Cellary) w posiadanie majątku Lubliniec w księstwie opolsko-raciborskim: C. Błażek, *Der abgestorbene Adel der Provinz Schlesien und der O. Lausitz*, t. 1, Nürnberg 1887, s. 17; NAP, ČDK, 752, sygn. IV D 1, krt. 421, nr 455, s. 1 nn.

23 J. Sinapius, *Schlesische Curiositäten...*, t. 2, s. 177.

24 Johann Franciscus Engelbertus Barbo z rodziny tradycyjnie związanej z Kościołem katolickim, którego przedstawiciele pełnili w przeszłości wiele funkcji apostołskich, objął posługę sufragana wrocławskiego ok. 1701-1704 r.: J. Sinapius, *Schlesische Curiositäten...*, t. 2, s. 41.

25 Ok. 1712 r. Giannini otrzymali dobra w księstwie karniowskim: J.H. Zedler, *Grosses vollständiges Universalexicon aller Wissenschaften Und Künste*, t. 10, s. 730.

26 NAP, ČDK, 752, sygn. IV D 1, krt. 429: Baronat und Incolat im Herrenstande in Böhmen, 6. April 1645, Horatius von Forno.

27 Pojawili się w 1652 r. w księstwie głogowskim na majątku Sława: W. Strzyżewski, *Kariera rodziny Fernemont w księstwie głogowskim w świetle wczesnonowożytnych pieczęci (XVII-XVIII) wiek*, [w:] *Polacy-Niemcy. Pogranicze*, red. G. Wyder, T. Nodzyński, Zielona Góra 2006, s. 141.

28 R.J. Meraviglia-Crivelli, *Der böhmische Adel*, [Mauternan der Donau] 1885, s. 107.

29 Národní archiv v Praze, ČDK, 752, sygn. IV D 1, krt. 421, nr 432, Cantelmo, s. 1-4.

30 NAP, ČDK, 752, sygn. IV D 1, krt. 421, Freiherr Georg Heinrich von Campo a Castel Campo, 14 April 1723.

31 Tytuł czeskiego hrabiego uzyskali w 1707 r.: C. Błażek, *Der abgestorbene Adel der Provinz Schlesien und der O. Lausitz*, t. 1, Nürnberg 1887, s. 40.

32 Księstwo cieszyńskie, 11. Septemb. 1724, plik dokumentów umieszczonych w zbiorze: NAP, ČDK, 752, sygn. IV D 1, krt. 492: Incolat, 20 Oktober 1734, Freiherr Nikolaus von Schackmin.

33 Księstwo głogowskie, w 1696 r. rodzina uzyskała tytuł baronów czeskich: C. Błażek, *Der abgestorbene Adel der Provinz Schlesien und der O. Lausitz*, t. 1, Nürnberg 1887, s. 61.

34 *Gothaisches genealogisches Taschenbuch der Gräflichen Häuser*, t. 43, Gotha 1870, wyd. Justus Perthes, s. 881-882.

35 W 1649 r. komendantem twierdzy brzeskiej został dowódca o tym nazwisku, który w weichbildzie niemczańskim zainicjował wydobywanie pokładów wód uzdrowiskowych: J. Sinapius, *Schlesische Curiositäten...*, t. 1, s. 148.

de Monteveques³⁶ czy kastilijscy hrabiowie Verdugo³⁷. Obraz uzupełniają informacje o flamandzko-angielskich Flemmingach³⁸, pomorskich Manteuffelach³⁹ czy węgierskich Palfi-Erdeödi⁴⁰. Ale błędem byłoby zapominać i o książętach. Z Krainy przybyli Auerspergowie⁴¹, z Czech Lobkowitze⁴², z Moraw Liechtensteinowie⁴³, z Lotaryngii książęta cieszyńscy⁴⁴ i Wirtembergowie z Wirtembergii⁴⁵.

Każdego roku sporządzano też spisy dotyczące osób, które uzyskały indygenat i inkolat śląski. Jeden z nich, przechowywany w Archiwum Narodowym w Pradze, podaje dokładną liczbę imigrantów, którym nadano je w 1701 roku. Prócz szlachty zwykłej spoza Śląska znalazło się w nim siedem osób z *Herrenstandu*. Wśród nich odnajdujemy hrabinę Cöselin (Cosel), hrabiego du Hautois de Bronne oraz hrabiego von Plattena osiadłych w księstwie głogowskim, barona von Stechau z Brandenburgii w księstwie wrocławskim oraz barona Franza von Tiepold – królewskiego radcę Urzędu Zwierzchniego, barona Tobiasa von Haßlingena, pozostającego w stopniu *Generalfeldzugmeistersa*, oraz barona Juliusa Augustusa von Bethanera z księstwa Brunzwik-Lüneburg w księstwie świdnic-

36 Lodovicus de Monteveques był w 1668 r. komendantem stolicy księstwa głogowskiego: *ibidem*, t. 2, s. 384.

37 Majątki w księstwie opolsko-raciborskim: R.J. Meraviglia-Crivelli, *Der böhmische Adel*, [Mauternan der Donau] 1885, s. 179; J. Kubeš, *Ze Španělskaaž do HorníhoSlezska. OsudyVerdugů v habsburské monarchii v ranem novověku*, [w:] *Szlachcic na Górnym Śląsku. Relacje między regionem I centrum w losach I karierach szlachty na Górnym Śląsku (XV-XX wiek)*, red. J. Brňovjak, W. Gojniczek, A. Zářický, Katowice–Ostrava 2011. [*Šlechtic v HornímSlezskuVztah region a center napříkladuosudů a kariéřšlechtyHorníhoSlezska (15.-20. století)*], s. 224.

38 Rodzina na różnych etapach swego rozwoju posiadała dobra zarówno w Anglii, Szkocji, Norwegii, Włoszech, jak i na Pomorzu i w Saksonii. Śląska linia przybyła tu z Polski wraz z pojawieniem się generała, hrabiego Jacoba Heinricha von Flemminga w 1701 r. w dobrach księstwa opolsko-raciborskiego. Nabył wówczas położone przy granicy z Polską dobra sławęcickie: J. Sinapius, *Schlesische Curiositäten...*, t. 2, s. 73.

39 J.H. Zedler, *Grosses vollständiges Universalexicon aller Wissenschaften und Künste...*, t. 19, s. 586.

40 Niejaki Nicolaus von Palfi uzyskał tytuł hrabiego ok. 1589 r. oraz dobra w Austrii. Na Śląsku pojawili się po wojnie trzydziestoletniej, choć pierwsza źródłowa wzmianka mówi o 1667 r. Wówczas to w posiadaniu Nicola Palfiego, hrabiego von Erdeödiego, radcy i pokojowca cesarskiego, starosty królewskiego zamku w Bratysławie, znajdował się majątek Stara Kaminica w księstwie świdnicko-jaworskim: J. Sinapius, *Schlesische Curiositäten...*, t. 2, s. 172-173; brak rodziny w spisach z 1690, czy 1738 r.: APW, Księstwo świdnicko-jaworskie, sygn. 231, 239.

41 M. Merian, *Topographia Provinciarum Austriacarum. Austriae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, Tyrolis etc. Das ist Beschreibung und Abbildung der fürnembsten Stätt und Plätze in den Osterreichischen Landen. Under und Ober Osterreich, Steyer, Cärndten, Crain und Tyrol...*, t. 14, Franckfurt am Mayn 1679, s. 11.

42 A. Wolf, *Wentzel Eusebius von Lobkowitz*, [w:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 19, s. 52.

43 Ród Liechtensteinów, zanim przybył na Morawy, zamieszkiwał Tyrol: C. Błażek, *Der abgestorbene Adel der Provinz Schlesien und der O. Lausitz*, t. 1, Nürnberg 1887, s. 62.

44 Dokładnie księstwo cieszyńskie w 1722 r. przejął Leopold Joseph (1679-1729): Österreichisches Staatsarchiv, Haus- Hof- und Staatsarchiv, Familien-Urkunden, sygn. 1864.

45 Silvius Nimrod von Württemberg-Weiltingen: M. Feist, *Sylvius Nimrod, Herzog von Oels*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Altertum Schlesiens” [ZVGAS] 1918, 52, s. 85-102; J. Županič, *Württembergové v Olešnici*, „Studia Zachodnie” 2011, 13, s. 49-63.

ko-jaworskim. Odsetek szlachty tytularnej, jakiej nadano majątek w rzeczonym roku, w stosunku do wszystkich z powodzeniem aplikujących uznać możemy za wysoki, gdyż wynosił aż 35%⁴⁶.

Przemiany ilościowe nadawanych tytułów doskonale charakteryzują też śląskie spisy właścicieli ziemskich księstw. Liczba szlachty z tytułami baronów i hrabiów rosła w dużym tempie. Do 1740 roku w niektórych księstwach uległa podwojeniu (księstwo głogowskie w okresie od 1671 do 1718 r.), a nawet potrojeniu (księstwo świdnicko-jaworskie w okresie od 1690 do 1738 r.) w stosunku do okresu sprzed pierwszych przytaczanych spisów. Doskonałymi przykładami są zwłaszcza księstwa dziedziczne, gdzie proces ten nabral rozmachu. Niemalą rolę w tym procesie prócz miejscowych rodów odegrała właśnie arystokracja nieśląska⁴⁷.

Przykładną w tym względzie jest historia majątku Zabór, który w okresie 1665-1740 przekazywany był kolejno stronnikom dworu, włoskim Montanim, austriackim Blumenthalom, luksemburskim Dünnewaldom, czeskim Pachtom i znów austriackim Sintzendorffom, ludziom całkowicie obcym na Śląsku. Mimo fatalnej kondycji tych dóbr (olbrzymi, dziesięciowioskowy majątek z miastem prywatnym), przynoszących stałe straty, zadłużonych i uwikłanych w procesy z mieszkańcami, prawdopodobnie starano się je ustrzec przed powrotem w ręce szlachty „rdzennie” śląskiej. Mając bowiem bezpośrednie zwierzchnictwo nad księstwami dziedzicznymi, władca mógł bezpośrednio przekazywać tamtejsze dobra wybranym osobom, bez ustosunkowywania się do woli książąt, a tym bardziej sejmu śląskiego. Idąc dalej, właśnie różnica pomiędzy liczbą

46 NAP, ČDK, 752, sygn. IV D 1, krt. 409.

47 Taką konstatację uprawomocnia wgląd i porównanie najlepiej zachowanych spisów dóbr szlacheckich i ich właścicieli z poszczególnych lat okresu drugiej połowy XVII i pierwszej połowy XVIII w.: G. Steller, *Lehnsbriefe des Fürstentums Sagan von 1508/09. Ein Beitrag zur Geschichte des Saganer Adels. Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau*, 12, 1967, s. 89-125; *idem*, *Ein Urbar der Saganer Kammergüter von 1552 mit einem Ausblick auf die Eisenhämmer im Fürstentum Sagan. Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau*, 15, 1970, s. 58-87; *idem*, *Der Adel des Fürstentums Sagan 1440-1714. Urkundliche Beiträge zu seiner Geschichte. Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau*, 13, 1968, s. 7-60; ponadto: J. Kuczer, *Spis lenników księstwa żagańskiego z 1719 roku*, „Studia Zachodnie” 2008, 10, s. 187-194 [na podstawie spisu z 1719 r.: APW, księstwo żagańskie, sygn. 2, s. 119-135]; por. też niepublikowaną pracę tego autora, która częściowo stanowiła podstawę dla wyżej wymienionych: G. Steller, *Regesten SaganerLehnbriefevor 1510*, Borispolbei Kijew 1942 [manuskrypt] oraz monografie, gdzie zamieszczone są spisy lub wykazy właścicieli ziemskich księstwa żagańskiego: *idem*, *Grund- Und Gutsherren im Fuerstentum Sagan (1400-1940)*, Sagan 1940; *idem*, *Wenzel Eusebius von Lobkowitzind die Kirchenvisitation im Fuerstentum Sagan im Jahre 1670*, Breslau 1937; APW, Księstwo głogowskie, sygn. 511, 513, 527, 517 [w tej kolejności]; Spisy dóbr ziemskich księstwa głogowskiego z lat 1671-1727...; Spis dóbr świdnicko-jaworskich z 1690 r. został zaprezentowany w poświęconym mu wydaniu źródłowym: J. Kuczer, *Spis właścicieli ziemskich księstwa świdnicko-jaworskiego z 1690 roku*, „Studia Zachodnie” 2009, 11, s. 175-189; APW, Księstwo świdnicko-jaworskie, sygn. 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245 i 246; APW, Księstwo legnickie, sygn. 3; APW, oraz Księstwo brzeskie, sygn. 140; J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy dóbr ziemskich księstwa głogowskiego z lat 1671-1727*, Warszawa 2007.

nadań w obu rodzajach księstw może dowodzić, jak dla procesu migracji arystokracji ważna była polityka prowadzona przez Habsburgów⁴⁸.

Proces rozwoju szlachty tytularnej na Śląsku wszedł więc w nową fazę w ostatnich latach trzeciej dekady XVII wieku, kiedy to nastąpiło najsilniejsze zantagonizowanie stron konfliktu⁴⁹. Zaraz po zaprowadzonym w Czechach i na Morawach Odnowionym Porządku Ziemskim nie nastąpił jakiś nagły wzrost liczby nadań, stworzono jednak korzystną podstawę dla migracji jednostkom arystokracji katolickiej⁵⁰. W paragrafie *Von Belehnung Und Annehmung der Ausländere in das Königreich* (XIX i XX w.) cesarz zapewnił sobie prawną swobodę podnoszenia osoby do wyższej rangi⁵¹. Była to jedyna, choć mająca olbrzymi potencjał, możliwość wpłynięcia na kierunki ewolucji tutejszej arystokracji. Natychmiastowa rozprawa z arystokracją śląską, na kształt czeskiej, nie wchodziła w grę (co nie znaczy, że w późniejszym okresie nie było o niej mowy). Zapobiegł jej podpisany 29 lutego 1621 roku przez Ferdynanda II akord drezdeński, którego mocą ustanowiono amnestię wobec zbuntowanej szlachty. Mimo powtarzanych w przyszłości opinii, jak prezentowana przykładowo w 1796 roku uwaga Christiana Garve, jakoby *dies chlesischen Adlichen wanderten also fleissig aus*⁵², wydaje się, iż nie udało się – z pewnymi wyjątkami – przeprowadzić jakiejś wielkiej akcji konfiskat ziemi. Jeśli nawet, to jej nadania okazywały się czasem w dużej mierze nietrwale (Praschma, Schaffgotsch, Schönaich)⁵³. W pewnym stopniu przemawia za taką tezę także wy-

48 J. Kuczer, *Od glorii do upadku. Osadnictwo szlachty tytularnej na Śląsku po wojnie trzydziestoletniej na przykładzie rodziny hrabiów von Dünnewald (1669-1718)*, „Studia Śląskie” 2009, 68, s. 93-116.

49 Np. na tle obsady urzędów centralnych: J. Kuczer, *An official or a satrap? Two faces of the starost in hereditary Silesian duchies (1629-1741)*, „Slezský Sborník” 2010, 108, z. 3-4, s. 187-204.

50 H. Hübner, *Die Verfassung und Verwaltung des Gesamtstaats Schlesien in der Zeit des Dreißigjährigen Krieges*, ZVGAS 1925, 59, s. 78-79; S. Moser, *Strukturwandel des ständischen Besitzes im Viertel unter dem Wienerwald. Untersuchungen zum Herren- und Ritterstand aufgrund der Gültbücher 1571-1701*, Wien 1982, s. 70-78.

51 *Der Röm. Kays. Auch zu Hungarn und Böheim, u. Königl. Majestät Ferdinandi des Andern, u. Verneuerte Landes-Ordnung...*, s. 2.

52 Ch. Garve, *Vermischte Aufsätze welche einzeln oder in Zeitschriften erschienen sind...*, cz. 1, Breslau 1796, s. 247.

53 G. Biermann, *Geschichte der Herzogtümer Troppau und Jägerndorf, Teschen* 1874, s. 516; A. Weltzel, *Geschichte des eden, freiherrlichen und gräflichen Geschlechts von Praschma, Ratibor* 1883, s. 42-48; G. Dessmann, *Geschichte der Schlesischen Agrarverfassung...*, s. 242; ÖS, HHSA, Provinzen, Schlesien, Krt. 4, Faz. 8, s. 129-134, 141-143; W. Barth, *Die Familie von Schönaich und die Reformation*, Beuthen 1891, s. 75-77; F. Minsberg, *Geschichte der Stadt und Festung Gross-Glogau*, t. 2, Glogau 1853, s. 100; APW, Księstwo glogowskie 1329-1886, sygn. 648, s. 2-3; R. Berndt, *Beiträge zur Geschichte des Königlichen katholischen Gymnasiums zu Gross-Glogau*, Glogau [b.r.w.], s. 1-3; M. Weber, *Das Verhältnisch Schlesiens zum alten Reich...*, s. 251; C. Grünhagen, *Geschichte Schlesiens*, t. 2, s. 331; H. Hoffmann, *Fürst Carolath contra Glogauer Jesuiten, Ein Beitrag zur Friderizianischen Kabinettsjustiz*, „Archiv für schlesische Kirchengeschichte” 1936, 1, s. 169; B. Duhra, *Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutschen Zunge in der ersten und der zweiten Hälfte des XVII Jh.*, Freiburg 1913-1921, s. 154; H. Hoffmann, *Die Jesuiten in Glogau*, Breslau 1926, s. 12-15 i 41-43; J. Blaschke, *Geschichte der Stadt Glogau*, Glogau 1912, s. 304-305; Wattenbach, *Die letzten Lebenstage des Obersten Hans Ulrich Schaffgotsch*, ZVGAS 1856, 2, s. 159, 162-163; M. Witkowski, *Kształtowanie się „nowej ogólnoaustriackiej*

gradzanie cesarskich stronników kosztem dóbr kamery królewskiej, jak w przypadku Karla Hannibala zu Dohnyego⁵⁴.

Taki rozwój elit śląskich nie mógł pozostać bez wpływu na zaangażowanie cudzoziemców w strukturach tutejszej administracji. Duża ich grupa odznaczała się dość znaczną determinacją, a trwałe spojenie nazwiska z nową rzeczywistością społeczną dawało z pewnością możliwość wejścia do grupy osób związanej z aparatem władzy oraz uzyskania bezpośredniego kontaktu z organami centralnymi Królestwa czy Cesarstwa. Opierając się na aktualnym stanie badań i dostępnych dziś źródłach, uniemożliwiających jeszcze posługiwanie się uogólnieniami i strukturalnymi statystykami, najwłaściwsze wydaje się wprowadzenie tematu do ogólnej dyskusji mocą, a może nawet siłą, nie tylko sztandarowych, ale i znacznie mniej znanych, a znaczących przykładów.

Pierwszymi urzędami, o które starała się nie tylko arystokracja cudzoziemska, były urzędy centralne prowincji. Najważniejszym z nich był urząd Generalnego Starosty Śląska (*Schlesischer Oberlandeshauptmann*) – od 1629 roku zwierzchnik Urzędu Zwierzchniego (*Schlesischer Oberamt*). Podlegali mu przede wszystkim kanclerz urzędu oraz jego radcy⁵⁵.

Dominacja książąt cudzoziemskich na tym stanowisku do pierwszych lat XVIII wieku wydaje się oczywista. Miał na to wpływ fakt, że od 1664 roku w pierwszej kolejności z urzędu działania te podejmowali z pewnością biskupi-księżęta. Cesarz ponownie połączył rangę księcia nyskiego, biskupa wrocławskiego z pierwszeństwem pełnienia urzędu Starosty Generalnego. Jak się okazało, nie było to zabiegiem trwałym, nie stało się bowiem tak, że ciężar starostwa przeszedł na barki książąt-biskupów, co chętnie podkreślała dotychczasowa literatura⁵⁶.

Spośród przybyszów, których z prowincją łączył często oprócz dóbr jedynie, a może aż, urząd Generalnego Starosty i chwilowy tytuł księcia-biskupa nyskiego, na tym urzędzie pozostawali książę opawsko-karniowski Karol Euzebiusz von Liechtenstein (1639-1641), książę żagański Wacław Euzebiusz von Lobkowitz (1671-1674), książę-biskup nyski Fryderyk von Hessen-Darmstadt (1676-1682), książę-biskup Jan Kacper II

arystokracji” na Śląsku. Przykład śląskiej linii Schaffgotschów w XVII wieku, [w:] *Szlachta Europejska w strukturach lokalnych XVI-XVIII wieku*, red. M. Konopnicka, J. Kuczer, W. Strzyżewski, Zielona Góra 2010, s. 99 nn. O losach dziedziców i dóbr żmigrodzkich: J. Krebs, *Hans Ulrich Freiherr von Schaffgotsch. Ein Lebensbild aus der Zeit des dreissigjährigen Krieges*, Breslau 1890, s. 50-97, s. 195-229; APW, Zbiór rękopisów archiwalnych, 598, 599 (K. Wuttke, *Geschichte des Geschlechts Schaffgotsch in Übersicht*, maszynopis).

54 NAP, ČDK, 752, sygn. IV D 1, krt. 425: *Verleihung der Expectanz auf die in der Fürstenthümer Oppeln und Ratibor gelegenen Kammerngüter*, 28. April 1623, Burggraf Karl Hannibal zu Dohna; wydaje się, że wyjątkowy pod tym względem był przypadek marszałka polnego, hrabiego Melchiora von Hatzfelda (zm. 1658) na Żmigrodzie od 1641 r.: J. Krebs, *Melchior von Hatzfeld und der kleine Krieg um Breslau (Januar-April 1634)*, ZVGAS 1901, 35, s. 302.

55 K. Orzechowski, *Historia ustroju Śląska*, Wrocław 2005, s. 202-203.

56 M. Weber, *Das Verhältnis Schlesiens zum alten Reich...*, s. 164-173; Ch. v. Eickels, *Schlesien in böhmischen Ständestaat...*, s. 20 i 23.

von Ampfingen (1682-1684) oraz ksiączę-biskup nyski Franciszek Ludwik von der Pfalz und Neuburg. Była to połowa wszystkich starostów pełniących ten urząd w omawianym okresie. Nominacja na niego odbywała się drogą bezpośredniej decyzji cesarskiej⁵⁷.

Byli oni wybierani dożywotnio i kolegialnie z innymi urzędnikami, reprezentowali władzę monarszą, zwoływali sejm śląski i sprawowali pieczę nad jego obradami, kontrolowali bezpieczeństwo w prowincji i na granicy królestwa, zwłaszcza wzdłuż granic Polski. Następnie odpowiadali w szerokim znaczeniu za sprawy religijne, gospodarcze, pobór podatków i sądowniczych w księstwach dziedzicznych, werbunek armii. Podstawową rolę, z jaką łączy się oddziaływanie ksiąząt śląskich na życie publiczne, odgrywała w tym wymiarze jego centralizacja, unifikacja z resztą krajów dziedzicznych i rekatolicyzacja. Oczywiście oba procesy były ze sobą ściśle związane⁵⁸. Stali się instancją odwoławczą od decyzji sądów księstw. Po okresie „rządów” biskupich Karola Ferdynanda Wazy (1625-1655) ksiączę-biskup-starosta miał już na stałe przebywać we Wrocławiu. Waza nie był starostą, jednak ponowne zjednoczenie tytułu z synekurą kościelną zakładało już taki warunek. Gdy przed 1674 roku poza krajem przebywał ksiączę-biskup Fryderyk hesko-darmsztadzki, utworzono stanowisko Dyrektora Urzędu Zwierzchniego (*Vicarius der ObristenHauptmannschaft*)⁵⁹.

W odniesieniu do tego urzędu rosły zwłaszcza oczekiwania hrabiów. Dobrymi przykładami wydają się osoby hrabiów (tytuł od 1654 r.) Christopha Leopolda von Schaffgotscha, w 1674 roku powołanego nawet na urząd Dyrektora Urzędu Zwierzchniego. Wobec wakatu na stanowisku Generalnego Starosty rzeczywiście do 1676 roku nadzorował on prace tej instytucji. Jak wynika z analizy Kazimierza Orzechowskiego, starosta czy „dyrektor” posuwał się nawet do pozaparlamentarnych, „towarzyskich” nacisków na kurie sejmu w celu osiągnięcia takiej czy innej decyzji. W 1675 roku cesarz uczynił go ponadto zarządcą komisarycznym księstwa legnickiego, brzeskiego i wołowskiego. W Urzędzie Zwierzchnim polegał na innych równych sobie stanem, którzy się angażowali⁶⁰. Ale i wokół tego urzędu pojawiają się obcokrajowcy. Jednym z bardziej znanych doradców Schaffgotscha był wywodzący się z bawarskiego rodu hrabia Philipp von Arco⁶¹.

57 H. Haupt, *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein 1611-1684*, Wien 2007, s. 71 nn.

58 Literatura najnowsza nadal ściśle łączy postępy centralizacji z polityką kontrreformacji: G. Wąs, *Śląsk we władaniu Habsburgów*, [w:] *Historia Śląska*, red. M. Czapliński, Wrocław 2002, s. 173-179.

59 K. Orzechowski, *Historia ustroju Śląska 1202-1740*, Wrocław 2005, s. 197-201.

60 K. Orzechowski, *Przyczynki do funkcjonowania stanów śląskich w drugiej połowie XVII wieku*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” [„Sobótka”] 1992, 47, s. 382; M. Witkowski, *Zwischen Landes orientierung Und Hofadel: Christoph Leopold Schaffgotsch (1623-1703)*, [w:] *Das Haus Schaffgotsch. Konfession, Politik und Gedächtnis eines schlesischen Adelsgeschlechts vom Mittelalter bis zur Moderne*, red. J. Bahlcke, U. Schmielewski T. Wünsch, Würzburg 2010, s. 42.

61 Linia jego rodu rozchodziła się także w kierunku Włoch i Tyrolu: K. Orzechowski, *Przyczynki do funkcjonowania stanów śląskich...*, s. 383; F.W. v. Sommersberg, *Silesiacarum rerum scriptores aliquita dhucine diti, accedunt codicis Silesiae diplomatiepecimen et diplomatarium bohemo-silesiacum...*, Lipsiae 1729, s. 192.

Zaangażowanie pochodzących spoza Śląska książąt w to, co działo się w prowincji, w której posiadali dobra, nie jest czynnikiem wymiernym. Nie jesteśmy dziś w stanie ponad wszelką wątpliwość dać jasnych ocen na temat intensywności prac w organach śląskich ani na temat obecności fizycznej książąt w tutejszych majątkach. Wiemy bowiem, iż mając zasiadać na sejmach, czynili to przez posłów, mając stać na czele komisji, niejednokrotnie jedynie figurowali jako ich przewodniczący. Nie zawsze też musieli znać dobra, które posiadali i jedynie częściowo angażowali się w życie prowincji. Dość często w całości oddawali się zadaniom wyznaczanym im przez dwór, nie wykazując zainteresowania życiem na peryferiach monarchii.

Zwłaszcza w pierwszym pokoleniu po nadaniu tutejszych dóbr książęta często nie decydowali się na stały pobyt na Śląsku. Dość znamienne w tym względzie jest, iż tacy książęta, jak Albrecht von Wallenstein⁶², Jan Weikhardt von Auersperg⁶³, Wacław Euzebiusz von Lobkowitz⁶⁴ czy księżna Urszula Katarzyna Altenbockum (pomijając jej męża, Jerzego Dominika Lubomirskiego)⁶⁵, nigdy nie rezydowali w posiadanych przez siebie władztwach. Co więcej, na przykład Auerspergowie przez okres 50 lat, aż do 1709 roku, w ogóle nie pojawili się w księstwie ziebickim⁶⁶.

Podobnie było w okresie sprawowania godności biskupiej przez Karola Ferdynanda Wazę. Wówczas to bardzo ważną rolę w administracji dóbr księstwa odegrali baron

62 Wallenstein miał gościć w księstwie pięć razy. Były to wizyty jedno- lub kilkudniowe. Jedna z nich, prawdopodobnie z czerwca 1628 r., połączona była z hołdem poddanych. Była to ostatnia z potwierdzonych obecności księcia w Żaganiu: A. Heinrich, *Wallenstein als Herzog von Sagan*, Breslau 1896, s. 85-87; R. Fukala, *Albrecht z Valdštejna jako hlohovský kníže a jehoslezské epizody*, [w:] *Glogovia maior. Wielki Głogów między blaskiem dziejów i cieniem ruin*, red. B. Czechowicz, M. Konopnicka, Głogów-Zielona Góra 2010, s. 183-189; A. Leipelt, *Geschichte der Stadt und des Herzogthums Sagan*, Sorau 1853, s. 125-136; A. Heinrich, *Wallenstein als Herzog von Sagan*, Breslau 1896, s. 4-9; F. Förster, *Wallenstein als Feldherrn und Landesfürst. Eine Biographie*, Potsdam 1834.

63 A. Sabisch, *Die Bestätigung der Landesprivilegie durch Johann Weikhard 1654-1655*, „Unsere Heimat. Monatsblätter für Heimatkunde und Heimatkultur. Beilage zur Frankenszein-Münsterberger Zeitung” [UHMHH], 1928-1929, R. 5, nr 3, s. 44-48; *idem*, *Die politische Tätigkeit des Fürsten Johann Weikhard von Auersperg*, UHMHH, 1928-1929, R. 5, nr 7, s. 100-104; *idem*, *Johann Weikhard von Auersperg und die Lanstände*, UHMHH, 1928-1929, R. 5, nr 5, s. 75-79; *idem*, *Letzte Jahre Johann Weikhard und sein Tod 1677. Das Leichenbegengnis der Stände*, UHMHH, 1928-1929, R.V, nr 10, s. 157-160; *idem*, *Regierungsantritt Franz Karls von Auersperg im Fürstentum Münsterberg-Frankenstein 1709-1710*, ZVGAS 1933, 67, s. 85-119; G. Macenseffy, *Im Dienste dreier Habsburger. Leben und Wirken des Fürsten Johann Weikhard Auersperg (1615-1677)*, AöG 1938, 64, s. 295-509; podobnie jego potomkowie odwiedzali miasto sporadycznie: F. Hartmann, *Geschichte der Stadt Münsterberg in Schlesien von ihrer Gründung bis zur Gegenwart*, Münsterberg 1907, s. 220 nn.; *idem*, *Franz Karl von Auersperg*, UHMHH, 1929-1930, R. 6, nr 2, s. 26-29.

64 Na stałe rezydował na dworze Lobkowitzów w Raudnitz: E. Behse, *Geschichte der deutschen Höfe seit der Reformation*, t. 9, Hamburg 1851, cz. 3, s. 114, 283; C.J. Kinderfreund, *Das Fürstenhaus Lobkowitz. Mit einem Anhang: Das Banquett zu Raudnitz im Jahre 1811*, Prag 1860, s. 1-16.

65 H.T. Flathe, *Lubomirska, Ursula Katharina Fürstin von*, ADB 1884, 19, s. 333-334; *Genealogisches Handbuch des Adels*, 1966: 38, s. 24-25.

66 A. Sabisch, *Regierungsantritt Franz Karls von Auersperg im Fürstentum Münsterberg-Frankenstein 1709-1710*, ZVGAS 1933, 67, s. 85-95.

Johann Friedrich von Breiner oraz Johann Balthasar Liesch von Hornau (zm. w 1661 r.). Wydaje się, że książę nie był zainteresowany swoją zachodnią domeną, do końca swe go życia rezydując głównie w Warszawie i państwie żywieckim. Zresztą to Hornau zajmował rezydencję książęcą w Nysie, jeszcze długo po rezygnacji Wazy z funkcji biskupa (1653 r.)⁶⁷. Możliwe, że nie były to przypadki odosobnione. Również Liechtensteinowie posiadający księstwo Liechtenstein nie byli częstymi gośćmi na Śląsku⁶⁸. Wyjątkami w tym względzie byli Wirtembergowie oraz ostatni Lobkowitzowie i Auerspergowie⁶⁹.

Z dużym prawdopodobieństwem możemy przyjąć, że nowi książęta nie angażowali się w prace sejmu śląskiego, działającego permanentnie konwentu publicznego (od 1662 do 1664), zjazdów trybunalskich czy zjazdów dla odbioru rachunków. W drugiej połowie XVII wieku książęta przestali brać udział w tych gremiach. Posiadali jednak nadal głosy w pierwszej kurii, dzięki czemu przez posłów „decydowali” o najważniejszych sprawach Śląska – wymagających oczywiście zgody królewskiej. Ukazywało to w pewnej mierze stosunek tej grupy do działania najwyższej reprezentacji śląskiej. Brak osobistej reprezentacji, w porównaniu z sytuacją z XVI wieku, stał się czymś oczywistym. W 1741 roku reprezentowanie książąt w kurii pierwszej przyjęli na siebie wyznaczeni do tego szlachcice. Na przykład Wirtembergów reprezentowali Carl Conrad von Pein und Wechmar i George Heinrich von Haupt, Liechtensteinów – baron Peter Leopold von Orlick und Laziska i Johann Christoph von Conrad, Lobkowitzów – Johann Maximilian von Lilienthal, a Auerspergów – Gottfried Alexander von Mennicht⁷⁰.

O większym zainteresowaniu sprawami ponadregionalnymi świadczą zarazem usilne zabiegi podtrzymania kontaktu ze światem wielkiej polityki (nawet nie odgrywając aktywnej roli w polityce cesarskiej). Sylwiusz Nimrod von Wirtemberg opłacał w tym celu stałe agentury. Tworzyli je jego posłowie na dworze w Wiedniu, na sejmie w Regensburgu oraz w mniejszym stopniu we Wrocławiu na sejmie prowincji. Podróż, zwłaszcza do obu pierwszych miejsc, musiała być niezwykle kosztowna. Dlatego też zapewne w okresie 1646-1659 książę bawił tam jedynie dwa razy. Martin Feist postawił ponadto tezę, iż agenci Wirtembergów działali także na rzecz domu Piastów śląskich

67 *Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches*, red. E. Gatz, t. 3, Berlin 1990, s. 278-279; A. Kastner, *Geschichte der Stadt Neisse mit besonderer Berücksichtigung des kirchlichen Lebens in der Stadt und dem Fürstenthume Neisse*, Neisse 1854, s. 392.

68 J. Sinapius, *Schlesische Curiositäten...*, t. 2, s. 137-138; *Genealogisches Reichs- und Staatshandbuch*, Frankfurt am Main 1805, s. 158-161; J. Pilnáček, *Staromoravštirodové*, Brno 1996, s. 202; H. Lorenz, *Die wichtigste Tugend eines Fürsten – Die Barockpaläste des Fürsten Johann Adam von Liechtenstein*, „Liechtenstein” 1995, 11, s. 88-94.

69 A. Sabisch, *Regierungsantritt Franz Karls von Auersperg im Fürstentum Münsterberg-Franken-stein 1709-1710*, ZVGAS 1933, 67, s. 85 nn.; J.G. Worbs, *Geschichte des Herzogtums Sagan*, Sagan 1930, s. 359; J. Županič, *Württemberkové v Olešnici*, „Studia Zachodnie” 2011, 13, s. 49-63.

70 *Schlesische Kern-Chronick oder Kurze jedoch gründliche Geographisch- Historisch- und Politische Nachricht von dem Herzogthum Schlesien*, t. 1, Nürnberg 1741, s. 311 nn.

oraz miasta Wrocław. W Wiedniu działał niejaki Krabler, który według zaginionych dziś materiałów miał donosić o wszystkim, co się działo na dworze – planach wojennych, aliansach, tworzeniu i upadku koterii, zaślubinach Ferdynanda III z Eleonorą, księżniczką Mantui, polityce wobec kardynała Julesa Mazarina stojącego na czele nawy państwowej Francji i innych. Z kolei w Regensburgu w latach 1653-1654 przebywał Johann Georg Derix, a jego relacje z oczywistych względów dotyczyły prac sejmu Rzeszy. Dostarczały analiz i informacji o konsekwencjach danych decyzji na nim podjętych, na przykład rokowań dotyczących wolności kultu w księstwach śląskich. To właśnie Derix odzyskał z rąk cesarskich dla księcia dobra Sternberg na Morawach⁷¹. To rozdzielenie uwagi prawdopodobnie zmniejszało równocześnie zaangażowanie sprawami publicznymi w prowincji śląskiej.

Książęta wybierani byli też czasem komisarzami królewskimi na sejm. Na przykład w latach 1694-1703 rolę taką odgrywał książę oleśnicki, Christian Ulrich (zm. w 1704 r.)⁷². W roli komisarza wielokrotnie po 1691 roku występował Ferdynand August von Lobkowitz⁷³. W 1706 roku takie zadanie powierzono Franciszkowi Karolowi von Auerspergowi, a w 1715 roku księciu żagańskiemu Franciszkowi von Lobkowitzowi. Jednak w skład tych komisji wchodził też najwyższy spośród niższych grup *Herrenstandu* z rodzin emigrantów. W tym ostatnim przypadku możemy wymienić wieloletniego komisarza z rodziny nieśląskiej Franza Karlavona Hatzfelda, radców Urzędu Zwierzchniego i podkomorzego cesarskiego⁷⁴.

Ich rolą było godnie się zaprezentować w imieniu monarchy w określonym terminie. Często jednak nie byli już obecni nawet przy przedstawieniu propozycji monarszych, nie mówiąc o ogłoszeniu konkluzji sejmowych. W ramach ich obowiązków pozostawało także zdawanie relacji z prac sejmu do Królewsko-Cesarskiej Nadwornej Kancelarii w Wiedniu, czego też nie dopełniali osobiście.

Z uwagi na to, iż jeszcze w okresie wojny trzydziestoletniej baronowie stanowili najwyższą – po książętach – elitę społeczną, przejęli funkcje w Urzędzie Zwierzchnim, oczywiście z wyłączeniem urzędu Starosty Generalnego. Pierwszym po księciu śląskim jako Generalnym Staroście był kanclerz (*Ober-Amts-Canzler*). Bezpośrednio po utworzeniu gremium, w 1629 roku, urząd ten powierzono Ślązakowi, baronowi Christianowi von Nostitzowi. Ów kanclerz *Oberamtu* był prawdopodobnie pomysłodawcą jego powołania⁷⁵.

71 M. Feist, *Sylvius Nimrod, Herzog von Oels*, ZVGAS 1918, 52, s. 98-101.

72 J. Sinapius, *Olsnographia oder Eigenliche Beschreibung des Oelsnischen Fürstentums In Nieder-Schlesien welche in zwey Haupt-Theilen so wohl insgemein Dessen Rahmen Situation, Regenten, Religions-Zustand, egiments-Wesen und andere notable Sachen...*, Leipzig und Franckfurt 1707, s. 303-304.

73 C.J. Kinderfreund, *Das Fürstenhaus Lobkowitz. Mit einem Anhang: Das Banquett zu Raudnitz im Jahre 1811*, Prag 1860, s. 19.

74 P. Jurek, *Sejm śląski z marca 1715 roku...*, s. 93 nn.

75 H. Hübner, *Die Verfassung und Verwaltung des Gesamtstaats Schlesien in der Zeit des Dreißigjährigen Krieges*, ZVGAS 1925, 59, s. 77; por. K. Vocelka, *Die politische Propaganda Kaiser Rudolfs II. 1576-1612*, Wien 1981.

Przedstawiciele szlachty obcej spotykamy tu dopiero w drugiej połowie XVII wieku. W 1699 roku kanclerzem został pochodzący z Westfalii Johann Adrian von Plencken i pełnił tę funkcję do śmierci w 1719 roku⁷⁶. Z kolei jeszcze w 1741 roku funkcja ta była sprawowana przez jego bratanka, barona Johanna Aarona Adriana von Plenckena⁷⁷. Urzędnik ten, czasem określany Głównym Komisarzem (*Obercommisarius*), stał na czele kolegium Urzędu Zwierzchniego (*Ober-Amts-Collegium*) składającego się z 15 lub nawet 18 radców (*Ober-Amts-Räte*). Ich spotkania odbywały się przy podziale na najważniejsze: ławę uczonych (*Gelehrtenbank*) i ławę panów (*Herrenbank*)⁷⁸. Pośród hrabiów niepochodzących ze Śląska – na 11 członków szlachty wyższej, a pracujących w kolegium możemy wymienić w 1741 roku hrabiego Rzeszy Johanna Baptista von Neithardta, hrabiego Johanna Ferdinanda von Globena oraz hrabiego Rzeszy Gerharda Wilhelma von Strattmanna⁷⁹.

Usprawnienie to wprowadzono w 1639 roku. Już taki podział kolegium inklinował miejsce i rolę arystokracji przypisaną szlachcie tytularnej w pracach Urzędu Zwierzchniego. Przykładowo w 1634 roku najważniejszymi osobami tego urzędu stali się obcokrajowcy, radcy baron Balthazar Henrich von Oberg oraz baron Christian Ludwig von Stahrenberg⁸⁰. W późniejszym czasie ważną rolę odgrywali przedstawiciele czeskiej linii rodu Haugwitzów, co w myśl zasady podnoszenia do stanu wyższego osób wchodzących do tego gremium przyniosło im w 1708 roku tytuł hrabiów⁸¹. Jeszcze pod koniec epoki habsburskiej wśród radców ławy „pańskiej” znajdziemy przedstawicieli rodzin nieśląskiego pochodzenia, baronów Lazariusza Ambrosiusa von Brunettiego, Johanna Anthona von Fragsteina und Nimbsdorfa, Alexandra Josepha von Mennichta, Franza von Tiepolta czy Johanna Wilhelma von Würtza und Bourga. Zajmowali więc równe miejsce w stosunku do sześciu szlachciców zwykłych, a razem interesującą przeciwwagę wobec siedmiu „uczonych”⁸².

Prócz ogromnej liczby zadań kanclerze rzeczywiście, jako przedstawiciele Starostów Generalnych, stali na straży porządku konkludowania stanów w czasie trwających sejmów śląskich. Uzupełniali się wzajem z pełnomocnikami stanów, dbali o ratyfikację decyzji cesarskich zgodnie z wolą panującego⁸³. Urzędy takie dawały baronom dość

76 W. Sękowski, *Herbarz Śląski*, t. 6, Katowice 2008, s. 287.

77 *Schlesische Kern-Chronick oder Kurze jedoch gründliche Geographisch- Historisch- und Politische Nachricht von dem Herzogthum Schlesien*, t. 1, Nürnberg 1741, s. 290.

78 *Schlesische Kern-Chronick...*, t. 1, Nürnberg 1741, s. 340; K. Orzechowski, *Materiały do dziejów urzędników, funkcjonariuszy i służby na Śląsku w ostatnich latach XVII w.*, AUW, No. 516, Prawo XCI, Wrocław 1980, s. 62.

79 *Schlesische Kern-Chronick oder Kurze jedoch gründliche Geographisch- Historisch- und Politische Nachricht von dem Herzogthum Schlesien*, t. 1, Nürnberg 1741, s. 291 nn.

80 J. Sinapius, *Olsnographia...*, t. 1, s. 651-664.

81 R.J. Meraviglia-Crivelli, *Der böhmische Adel...*, s. 138.

82 *Schlesische Kern-Chronick...*, t. 1, Nürnberg 1741, s. 291 nn.

83 P. Jurek, *Sejm śląski z marca 1715 roku*, AUW, No. 1444, Prawo CCXV, Wrocław 1992, s. 87-89 i 93.

szerokie kompetencje. Wyrazisty i energicznie kierujący powierzonymi mu sprawami kanclerz, wspomniany baron Johann Adrian von Plencken z weichbildu oławskiego, w księstwie brzeskim w 1712 roku egzekwował osobiście prawo interwencji królewskiej w sprawie niegospodarności, złęgo stanu domeny książęcej i łamania prawa w lennym księstwie oleśnickim należącym do Wirtembergów⁸⁴.

Cudzoziemcy zabiegali też o urzędy w innych instytucjach centralnych Śląska, jak w Cesarskiej Królewskiej Kamerze, która stanowiła władzę skarbową, z zadaniem ściągania śląskich dochodów monarchy oraz czuwania nad finansowymi interesami króla w prowincji. Szlachta tytułarna wchodziła z reguły w skład tak zwanego Kolegium Kamery, które tworzył jej prezydent i dziewięciu radców. Podobnie w odniesieniu do rentmistrza (*Rentmeister*) i starosty cłowego (*Ober-Zoll-Hauptmann*). Niższe urzędy, takie jak kontroler, buchalter, posłaniec, ekspedytor, raczej pozostawały poza kręgiem ich zainteresowania⁸⁵.

Hrabiowie byli „pierwszymi urzędnikami”, czyli Prezydentami Kamery Śląskiej. Była to reguła, o której jednoznacznie wypowiedział się w swej kronice Kern. Podał bowiem, iż *das Collegium an sich selbst bestehet aus einem Cammer Praesident, der gemeinlich ein Graf ist*⁸⁶. I tak na przykład z najczęściej wymienianych hrabiów w 1656 roku funkcję tę sprawował Ślązak Melchior Ferdinand von Gaschin (1656 r.)⁸⁷, lecz w 1703 roku uzyskał ją przybyły dopiero na Śląsk imigrant z rodziny Neyhardt Johann Baptista. Okres sprawowania urzędu przez tego hrabiego Rzeszy trwał aż do 1741 roku. Radcami urzędu byli ponadto Austriacy: hrabia Johann Leopold von Herberstein (Styria) i baron Christoph Andreas von Sternbach (Tyrol). Gremium liczyło wówczas 23 osoby⁸⁸.

Wyjątkowość osoby podkreślało przekazanie jej urzędu starostwa księstwa dziedzicznego. Jego pełnienie znacznie podnosiło pozycję szlachcica. Instrukcje działania płynęły bowiem przez ręce Generalnego Starosty z samej Nadwornej Kancelarii Czeskiej. Był to urząd cieszący się wysoką estymą, także z uwagi na swą historię sięgającą nawet XIV wieku. Pierwszych znanych z imienia odpowiedników nowożytnych *Fürstenthauptmannów* czy *Landeshauptmannów* spotykamy już w XIV wieku⁸⁹.

84 L. Wiesner, *Zur Geschichte der Herzoege von Oels, Wuerttembergischer Linie*, namentlich Carl Friedrich von Oels und Carl von Bernstadt, ZVGAS 1862, 4, s. 175.

85 K. Orzechowski, *Materiały do dziejów urzędników, funkcjonariuszy i służby na Śląsku...*, s. 62. 86 *Schlesische Kern-Chronick...*, t. 1, Nürnberg 1741, s. 352.

87 R.J. Meraviglia-Crivelli, *Der böhmische Adel*, [Mautern an der Donau] 1885, s. 123.

88 J. Sinapius, *Schlesische Curiositäten...*, t. 2, s. 150; *Schlesische Kern-Chronick...*, t. 1, s. 291 nn.

89 W 1392 r. w księstwie wrocławskim i świdnicko-jaworskim. Stanowisko tego drugiego (Benesch Chrusnik) miało być oparte na zasadach, jakimi kierował się właśnie starosta wrocławski: H. Grotenfeld, *Die Landeshauptleute der Fürstenthümer Schweidnitz und Jauer*, ZVGAS 1874, 12, s. 45-48; w 1393 r. w księstwie wołowskim: J.Ch. Köllner, *Wolaviografia oder accurate Beschreibung der Stadt Wohlau in Schlesien...*, Budissen 1726, s. 189; w 1476 r. w księstwie głogowskim. Wówczas w księstwie głogowskim starostą był Otto Schenck z Landisbergu, a od 1488 r. Urban von Nimptsch. Rządzili tu w imieniu Macieja Korwina: CDS, t. 24, s. 189, nr 145; P. Kozák, *Zrod stavovského Hlohovska. Mocenskáu skupení ve slezském pozdním středověku*, Opava 2008, s. 351; *Register Der Hauptleute in*

Starostowie mieli być reprezentantami władzy zwierzchniej w terenie. Do ich kompetencji należało administrowanie księstwem, zabezpieczanie pokoju wewnętrznego, troska o interesy monarsze, ale i sygnowanie dokumentów związanych z osiadłymi na ziemi, takich jak listy dzierżawne i akty sprzedaży, kontrakty małżeńskie, testamenty. Już z początkiem XVI wieku ustaliła się zasada, iż starosta stał na czele wszystkich weichbildów łącznie⁹⁰. Od lat 20. XVII wieku – podobnie jak w przypadku Generalnego Starosty Śląska – urzędowi starosty nadano charakter kolegialny⁹¹. Do pomocy przydano mu bowiem urzędników skupionych w Urzędach Starostw Królewskich (*Königliches Amt der Landeshauptmannschaft*, później *Amtregierung der Hauptmannschaft*). W ich skład prócz starosty weszli przede wszystkim zastępca starosty (*Amtsverweser* – później po prostu kanclerz) oraz sekretarz (*Amtssecretarius*)⁹². Starostowie wprawdzie wyznaczali swych zastępców i wcześniej, czynili to jednak wyłącznie w okresach swej absencji w księstwie⁹³. Jeśli w niektórych księstwach wytworzyły się systemy obejmujące łącznie do około 90 urzędów królewskich i stanowych, należy zdać sobie sprawę z możliwości politycznych starosty⁹⁴.

Obcokrajowcy na tych urzędach pojawiali się dość sporadycznie, choć byli widoczni. Na ogólną liczbę 32 starostów w najważniejszych księstwach jaworsko-świdnickim, opolsko-raciborskim i głogowskim obcokrajowcy, którzy wraz z urzędem lub zaledwie przed kilku laty uzyskali dobra i indygenat śląski, jedynie pięciu nie pochodziło ze Śląska.

Glogischen Fürstenthumb unter oberwehnten Fürsten und Herren, [w:] A. Gryphius, *Glogauesches Fürstenthumbs Landes Privilegia aus dem Originalen an taggegeben...*, Lissa 1653 [b.n.s.]; J. Kuczer, *Obsada urzędów starościńskich w dziedzicznych księstwach śląskich w obliczu absolutyzmu cesarskiego (1629-1741)*, [w:] *Młodsza Europa. Od średniowiecza do współczesności*, red. J. Jurkiewicz, R.M. Józefiak, W. Strzyżewski, Zielona Góra 2008, s. 273-274; na terenie księstwa opolsko-raciborskiego zasiadanie na urzędzie starosty zostało zagwarantowane szlachcie 8 września 1531 r. przez Jana II: A. Weltzel, *Die Landesbeamten der Fürstenthümer Oppeln-Ratibor von 1532 bis 1741*, ZVGAS 1874, 12, s. 19; M. Hatałska-Rygorowicz, *Kontakty księstwa opolsko-raciborskiego z Rzeczpospolitą w XVII w.*, „Śląsk Opolski” 2000, 39, 2, s. 1-4.

⁹⁰ Pierwszym opisaniem kompetencji starosty zawartym w pracy historycznej jest do dziś: F. Lucae, *Schlesiens curieuse Denkwuerdigkeiten...*, s. 969.

⁹¹ *Kolegialitätsprinzip* stał się podstawą reform habsburskich w XVII w. w ogóle: J. Pánek, *Hofämter – Landesämter – Staatsämter zwischen Ständen und Monarchie an der Schwelle zur Neuzeit. Die böhmischen und österreichischen Länder im Vergleich*, [w:] *Städtefreiheit und Staatsgestaltung in Ostmitteleuropa. Übernationale Gemeinsamkeit in der politischen Kultur vom 16.-18. Jahrhundert*, red. J. Bahlcke, H.J. Bämelburg, N. Kersten, Leipzig 1996, s. 45.

⁹² W drugiej połowie XVII w. zastępca był już urzędnikiem stałym. Starosta urzędował na zamku, a jego zastępca w domu należącym do lenna grodowego w Głogowie. Tam też funkcjonowała kancelaria starościńska: M. Ptak, *Zgromadzenia i urzędy stanowe księstwa głogowskiego od początku XIV w. do 1742 r.*, Wrocław 1991, s. 48-50 i 113.

⁹³ Nie wszyscy starostowie ziemscy obsadzali urząd swego zastępcy, por.: *Register Der Haubtleute in Glogischen Fürstenthumb unter oberwehnten Fürsten und Herren*, [w:] A. Gryphius, *op. cit.*, [b.n.s.].

⁹⁴ M. Ptak, *Urzędy stanowe księstwa brzeskiego (1311-1742)*, AUW, No. 1953, Prawo CCLVI, s. 24, 44.

Należy wymienić przede wszystkim wywodzącego się z „wędrującej”, piemoncko-lataryńsko-niderlandzkiej rodziny barona Johanna Franza von Barwitza zu Fernemonta (1652-1668), pochodzącego z Czech hrabiego Ferdinanda von Lobkowitza (1643-1652) czy ze Styrii hrabiego Bernharda von Herbersteina (1671-1686) w księstwie głogowskim. W księstwie świdnicko-jaworskim byli nimi Dolnoaustriak hrabia Georg Ludwig von Starhemberg und Schönbühel (1637-1650) oraz Austriak hrabia Johann Joachim Michael von Sinzendorff (1692-1697). W największym księstwie opolsko-raciborskim „rządzili” wyłącznie arystokraci „tutejsi”⁹⁵.

Innym problemem jest mianowanie na ten urząd osób z innego księstwa, których jednak nie będziemy w tym miejscu uznawać za obcych, choć w niektórych przypadkach można by tak uczynić. Wówczas przykładowo do „obcych” w księstwie głogowskim należałoby zaliczyć również Johanna Heinricha i Hansa von Nimptscha z księstwa świdnicko-jaworskiego, Hansa Wolfa von Frankenberga z księstwa oleśnickiego czy Franza Karla von Kottulinsky’ego z księstwa opolsko-raciborskiego.

Znacznie rzadziej starostwo było obsadzane osobami tytularnymi w księstwach lennych czy wolnych państwach stanowych, gdzie ich liczba była niejednokrotnie mniejsza. Pewnych trudności badawczych nastręcza ustalenie kolejności urzędników w większości z nich. Możliwe, że z powodu bezpośrednich rządów księcia urząd ten miał tam mniejsze znaczenie⁹⁶. Na 16 starostów w księstwie oleśnickim do 1705 roku nie zanotowano ani jednego pana z tytułem. Ponadto na przykład w księstwie wołowskim w 1665 roku funkcję tę sprawował Ślązak baron Wilhelm Wentzel von Lilgenau, ale w pierwszej połowie XVIII wieku, dokładnie w 1707 roku, w tym czasie już nie lennym, posiadający dobra także w księstwie głogowskim francuski baron von Leschcorault⁹⁷. Był to przedstawiciel lotaryńskiej rodziny o długiej tradycji wojskowej w armiach Habsburgów austriackich i hiszpańskich. Jean Leschcorault de la Rochelle, podpuł-

95 *Register Der Hauptleute in Glogischen Fürstenthumb...*, [w:] A. Gryphius, *op. cit.*, [b.n.s.]; J. Kuczer, *Szlachta w życiu społeczno-gospodarczym księstwa głogowskiego w epoce habsburskiej (1526-1740)*, Zielona Góra 2007, s. 107; S.J. Ehrhard uznał za zastępcę starosty ziemskiego von Oppersdorffa: R. Berndt, *op. cit.*, t. 2, s. 29; S.J. Ehrhardt, *Presbyterologie des evangelischen Schlesiens*, t. 3, cz. 1, Liegnitz 1783, s. 40-41; A. Weltzel, *Die Landesbeamten der Fürstenthümer Oppeln-Ratibor...*, s. 27-31; J. Leszczyński, *Franciszek Magni w służbie Władysława IV*, „Sobótka” 1968, 23, s. 32; F. Lucae, *Schlesiens curieuse Denkwürdigkeiten...*, s. 969-970; H. Grotefeld, *Die Landeshauptleute der Fürstenthümer Schweidnitz und Jauer*, ZVGAS 1874, 12, s. 58-63; *Codex Diplomaticus Silesiae*, t. 27, G. Croon, *Die Landständische Verfassung von Schwidnitz-Jauer. Zur Geschichte des Staändewesens in Schlesien*, Breslau 1912, s. 73; J. Szymański, *Georg III Oppersdorff. Życie i Dzieło. Próba syntezy*, „Sobótka” 2011, 66, s. 18, 24 i 28; J. Deventer, *Gegenreformation in Schlesien. Die habsburgische Rekatholisierungspolitik in Glogau und Schweidnitz 1526-1707*, Köln-Weimar-Wien 2003, s. 213-218.

96 D. v. Velsen, *Die Gegenreformation in den Fürstentümern Liegnitz-Brieg-Wohlau. Ihre Vorgeschichte und ihre staatsrechtlichen Grundlagen*, Leipzig 1931, s. 27, przyp. 1.

97 M.J. Ptak, *Funkcjonowanie sejmiku księstw legnickiego, brzeskiego i wołowskiego w świetle relacji z 1707 roku*, [w:] *Parlamentaryzm i prawodawstwo przez wieki*, red. J. Malec, W. Uruszczak, Kraków 1999, s. 58; J.Ch. Köllner, *Wolaviografia oder accurate Beschreibung der Stadt Wohlau in Schlesien...*, Budissen 1726, s. 191.

kownik regimentu Souches (bitwa na Białej Górze) – księstwo opawskie, Siegfried Jean – udział w kampanii węgierskiej w pułku cesarskim „Maxhond”, podpułkownik w służbie króla Hiszpanii pułku Montfortis, wreszcie w 1683-1684 śląskim pułku piechoty – księstwo wołowskie – to najważniejsi przedstawiciele tej rodziny, którzy osiedlili się na prowincji⁹⁸.

Podobna tendencja istniała i w innych księstwach dziedzicznych czy nowych, które po 1675 roku takimi się stały. W księstwie wrocławskim w pierwszej połowie XVIII wieku zapanowała niemal „epoka” starosty hrabiego Ottona Wentzela von Nostitza und Reinecka (linia bawarska)⁹⁹, a w księstwie brzeskim starosty hrabiego Franz'a Weylanda von Hoffmanna (linia styryjska)¹⁰⁰.

Takim interesującym przykładem wejścia w struktury administracji centralnej pozostaje hrabia Friedrich Wilhelm von Haugwitz (1702-1765). Wprawdzie jego rodzina wywodziła się z Obiszówka w księstwie głogowskim, jednak on sam może być uznany za obcokrajowca, syna generała saskiego, niewystępującego w oficjalnych spisach dóbr ziemskich aż do uzyskania indygenatu księstwa legnickiego w 1727 roku. Po okresie studiów i podróży europejskich nastąpił czas na rozwój kariery urzędniczej. W 1725 roku przeszedł na katolicyzm i wówczas dopiero w wieku 24 lat włączono go do prac rejencji księstwa wrocławskiego jako asesora (*Supernumerarius*). Już w dwa lata później (1727/1728) został wybrany przez stany księstwa legnickiego (którego uzyskał indygenat) na deputowanego księstwa do sejmu śląskiego. Pozostawał na tym urzędzie przez siedem lat, by w 1735 roku widocznie zauważony przez urzędników cesarskich przyjąć powołanie do Urzędu Zwierzchniego na stanowisko radcy. Brał udział przede wszystkim w pracach Komisji Podatkowej (*Steuer-Rektifikations-Hauptkommission*). Po zajęciu Śląska przez Prusy wierny Habsburgom objął kierownictwo Królewskiego Urzędu w Opawie¹⁰¹. Jest to bodaj jedna z najdłuższych karier arystokraty w administracji cesarskiej, z wyłączeniem jakichkolwiek elementów kariery wojskowej czy dyplomatycznej. Właśnie w XVIII wieku następowało na Śląsku oddzielenie tych dwóch czy trzech nurtów działalności publicznej, które wiek wcześniej były ze sobą nierozzerwalnie związane.

98 C. Błażek, *Der abgestorbene Adel der Provinz Schlesien und der O. Lausitz*, t. 1, Nürnberg 1887, s. 61 oraz t. 4, Nürnberg 1894, s. 130.

99 C. Gebauer, *Schlesischer Adel im Spätbarock. Nach Tagebüchern des Grafen Otto Wenzel von Nostitz, Landeshauptmanns von Breslau, ZVGAS* 1934, 68, s. 137-138.

100 APW, Księstwo brzeskie, sygn. 140.

101 D. Ruzicka, *Friedrich Wilhelm Graf von Haugwitz (1707-1765). Anmerkungen zur Rezeptionsgeschichte*, [w:] *Silesiographia. Stand und Perspektiven der historischen Schlesienforschung. Festschrift für Norbert Conrads*, hrsg. M. Weber, C. Rabe, Würzburg 1998, s. 299-300; Por. zyciorys: *idem, Friedrich Wilhelm Graf von Haugwitz (1702-1765). Weg, Leistung und Umfeld eines schlesisch-österreichischen Staatsmannes*, Frankfurt am Main 2002; A. V. Felgel, *Haugwitz, Friedrich Wilhelm Graf von*, [w:] ADB 1880, 11, s. 66-69; F. Walter, *Haugwitz, Friedrich Wilhelm Graf von*, [w:] NDB 1969, 8, s. 95-96.

W księstwach lennych arystokracja cudzoziemska była obecna raczej jako nieliczni dworzanie na dość efemerycznych dworach śląskich¹⁰². Na przykład w rejencji oleśnickiej 26 stycznia 1649 roku książę Sylwiusz von Wirtemberg zatrudnił 11 radców, z których do gremium wszedł tylko jeden arystokrata śląski, baron Moritz von Kotulinskyund der Jeltsch. Ale już w 1673 roku książę Sylwiusz Fryderyk, nie zmniejszając składu osobowego rejencji, nie obsadził w roli jej członka ani jednego pana tytułarnego. Informacji o osobach z tytułem zaangażowanych w prace tego gremium nie znajdziemy już ani w 1696, ani w 1698 roku. Nie znajdujemy „tytułarnych” na urzędach starostów, asesorów sądów dworskich i sędziów, poborców podatkowych, poborców ceł wewnętrznych, podatków piwnych, poborców ceł granicznych, starszyny ziemskiej czy dyrektorów kasy ziemskiej, komisarzy marszowych i dragonów ziemskich. Ta sytuacja uległa nieznacznej zmianie dopiero w latach 90. XVII wieku, kiedy za Christiana Ulricha von Wirtemberga na stanowisku radcy pojawił się w „rządzie” księstwa uważany za „nieprzeciętnego” baron Ernst von Pein und Wechmar (Brunschwick – zamek Peine, Turynia – Wechmar)¹⁰³.

Nierzadkie było sprawowanie przez arystokrację napływową urzędów niższych, takich jak starszych ziemskich, pełnomocników stanów na sejmiki księstw i innych. Licznie można znaleźć ich nazwiska pośród tej grupy funkcjonariuszy państwa. Możemy tu wymienić również dbającego o porządek ziemski komisarza marszowego – Karla Gustava von Vogtena po 1694 roku. Pełnił on tę funkcję jednak w połączeniu z urzędem starszego ziemskiego w księstwie ziebickim, co tłumaczyłoby możliwość tak dalekiego odstępstwa od reguły¹⁰⁴. Podobnie było ze stanowiskiem asystenta radcy starosty wrocławskiego, które piastował pochodzący z Francji baron Johann Nikolaus de Jacquemin (von Schackmin) w 1734 roku i jak poprzednik łączył go przez cztery lata z inną funkcją – deputowanego do konwentu publicznego we Wrocławiu z ramienia księcia lotaryńskiego, co oczywiście podnosiło jego rangę. Działał wówczas aktywnie i z powodzeniem w okresie negocjacji książąt śląskich z cesarzem w sprawie „pożyczki angielskiej” w wysokości 250 tysięcy funtów szterlingów i późniejszego jej spłacania¹⁰⁵. Zdarzało się więc, że przyjmowano na siebie obowiązki urzędów niższych, jednak prawdopodobnie jedynie jako uzupełnienie posiadanych już, bardziej prestiżowych.

102 J. Kuczer, *Aristocracy Devoid of Court. Silesian Counts in State Structures of the Czech Crown and German Empire at the Time of the Reformed Land Order after 1629*, „Prague Papers on History of International Relations” [w druku].

103 J. Sinapius, *Olsnographia...*, t. 1, s. 522 nn. oraz 928 nn.

104 Rodzina ta pochodziła z Nadrenii, choć przybyła na Śląsk jeszcze w XVI w., to wymieniony reprezentant należał w tym czasie do grupy *homo novi* na Śląsku: NAP, ČDK, 752, sygn. IV D 1, krt. 506: Freyherrnstand, 18. Januar 1694, frei herr Karl Gustav von Vogden.

105 NAP, ČDK, 752, sygn. IV D 1, krt. 492: Incolat, 20 Oktober 1734, Freiherr Nikolaus von Schackmin.

Mniej intratnym rodzajem urzędów, o jakie konkurowali cudzoziemcy, były urzędy stanowe. Z biegiem XVII wieku, w obliczu przejęcia kontroli nad ich nominacją, cesarz praktycznie podporządkował je sobie. Przynajmniej jednak w sposób nominalny ich posiadacze mieli być „trybunami” społeczności lokalnych. Wydaje się, że w obliczu rywalizacji z hrabiami ta najniższa warstwa *Herrenstandu* zaczęła zwracać szczególną uwagę na takie właśnie urzędy¹⁰⁶. Jednym z ważniejszych był urząd starszego ziemskiego określonego *weichbildu* (*Landesälteste*). W księstwie głogowskim były to takie urzędy, jak asesorów sądu lennego czy deputowanych *weichbildowych*, a we wrocławskim starszych ziemskich (*Churschwandtowie*)¹⁰⁷. W księstwie świdnicko-jaworskim przemawiali też urzędy sędziów sądu manów (sądu lennego – *Oberrechtssitzer*) – Morawianie hrabia von Sternberg und Rudelsdorf i hrabia von Karwath¹⁰⁸. To jedynie nieliczne przykłady, którymi można by rozbić ramy niniejszego opracowania.

Cudzoziemscy nie jako grupa, a pojedynczy jej członkowie, interesująco wkomponowali się w tło polityczne Śląska. Nie zawsze stali na pierwszym miejscu, oddając pole arystokracji miejscowej, jednak przejąwszy wiele urzędów, zapewnili sobie ważne miejsce w społeczeństwie nie tylko z powodu posiadanej tytulatury. W ten – początkowo nagły – sposób dokonywała się rzeczywista integracja tej „grupy” w życiu Śląska. Nie pozwolili się zepchnąć się na margines życia publicznego, pełnili często dwa urzędy jednocześnie, co ostatecznie przynosiło im kolejne awanse i tytuły. Wydaje się, iż proces ten nie był jednak jednostronnie negatywny względem szlachty miejscowej, jak go przedstawiała dawna historiografia, i nie stworzył podziału na dwie arystokracje. Kariera niejednokrotnie była niemal jednoznaczna z potrzebą włączenia i poznania rzeczywistości publicznej. Najsłabiej ten proces postępował prawdopodobnie w księstwie opolsko-raciborskim, gdzie prócz wzmiankowanego starościńskiego, również niższe urzędy do końca 1740 roku zajmowane były głównie przez Górnoślązaków. W księstwie opolsko-raciborskim jako kanclerzy, zastępców starostów, spotykamy

106 W księstwach lennych i dziedzicznych funkcjonowały ponadto takie urzędy, jak poborcy podatkowi, akcyzowi, deputowani akcyzowi, sędziowie dworscy, asesorowie ziemscy, pisarze, komornicy, komisarze ziemscy, dragoni ziemscy, syndyk ziemski, dyrektorzy kas ziemskich, kasjerzy ziemscy, czy nawet agenci wiedeńscy, prascy, a również utrzymywany przez stany wołowskie stały agent (rezydent) do Wrocławia, czy w ogóle do ogólnośląskich zgromadzeń stanowych jak w przypadku Karniowa. Ponadto (nie w każdym z księstw): radca, asesor, asesor i zarządca, pisarz ziemski, sekretarz rejencji, rejestrator, koncypiant, kancelista, fantownik, fantownik *weichbildowy*, odźwierni, posłanie, palacz, sprzątac, ochmistrz, burgrabia zamkowy, starosta *weichbildowy*, zarządca *weichbildowy*, pisarz rentowy, pisarz zbożowy, wójt klasztorny, sekretarz osobisty, koniuszy, piwniczny, kucharz, kamerdyner, lokaj, stangret, foryś, jezdny, hajduk, ogrodnik: K. Orzechowski, *Materiały do dziejów urzędników, funkcjonariuszy i służby na Śląsku w ostatnich latach XVII w.*, A UW, No. 516, Prawo XCI, Wrocław 1980, s. 56-71; M. Ptak, *Zgromadzenia i urzędy stanowe księstwa wołowskiego*, A UW, No. 1033, Prawo CLXXII, Wrocław 1989, s. 47-49; *idem*, *Zgromadzenia i urzędy stanowe księstwa karniowskiego (1377-1743)*, A UW, No. 1247, Prawo CXCV, Wrocław 1992, s. 77.

107 J. Sinapius, *Schlesische Curiositäten...*, t. 2, s. 53.

108 CDS, t. 27, G. Croon, *Die landständische Verfassung von Schweidnitz-Jauer...*, s. 344-345.

przecież głównie przedstawiciele rodzin Oppersdorff, Paczynsky, Tenczin, Wilczek, Larisch czy Gaschin¹⁰⁹.

Istniała cała rzesza obcych arystokratów, hrabiów, która nie pełniła na Śląsku żadnych funkcji. W spisach ziemskich wymieniani są wyłącznie jako posiadacze. Duża ich część nie była zaangażowana w prace urzędów – nawet poza granicami prowincji. Często odnotowywano to przy ich nazwiskach. Nie możemy jednak zapominać, iż znaczna ich część pełniła wyższe funkcje wojskowe, zwłaszcza przed nabyciem majątków śląskich.

Jarosław Kuczer

**THE FOREIGN ARISTOCRACY IN THE BORDERLAND PROVINCE.
THE PROBLEM OF IMMIGRANT PARTICIPATION IN THE WORKINGS
OF SILESIAN ADMINISTRATION (1629-1740) – A RESEARCH RECONNAISSANCE**

S u m m a r y

The migrations after 1629 were often – though not always – connected with being granted by the emperor estates and titles in the province of Silesia. Eminent generals were allowed to purchase whole estates consisting of up to several dozens of villages from the hands of the poor nobility or to take them over by marrying local noblewomen. In most examined cases, these actions were the result of the activity, or even creativity, of the noblemen themselves and not the emperor. This stems from the analysis of the formula of the applications regarding the titular elevations.

The involvement of the „non-Silesians” became stronger at the end of the Habsburg period and their names appear during that time almost as often as the names of the old Silesian families. There naturally arises a question: who can actually be classified as a “foreigner” on these lands? Without getting into unnecessary analyses, for the purposes of this work I will assume that it can be any aristocrat that came to Silesia after 1629. It is, of course not a precise measurement, but it coincides with the administrative changes in Silesia and with the – quite fluid – moment of the intensification of migration and their support by the official policy of the emperor. The migrations of the great families took place also earlier (barons von Sprintzenstein – 1614/1616), but they were often not lasting and their particularity was not sufficient to confirm this process on a wider scale, like the one that took place in the 16th century. Now, the migration was also connected with the policy of granting estates and titles in Silesia to Catholics, as well as supporting them with the office nominations (*Briefadel*) and creating the Austrian version of *ancien régime* and *nobles de robe*.

109 A. Weltzel, *Die Landesbeamten der Fürstenthümer Oppeln-Ratibor...*, s. 40.